

Диверсифікація суспільної свідомості як різновид інформаційно-психологічних операцій і шляхи протидії

В.С. Сідак

член-кореспондент
Національної академії
педагогічних наук України,
доктор історичних наук,
професор, проректор
з наукової роботи,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті розкриваються механізми диверсифікації суспільної свідомості як різновиду інформаційно-психологічних операцій і показано шляхи протидії їм.

В статье раскрываются механизмы диверсификации общественного сознания как разновидности информационно-психологических операций и показаны пути противодействия им.

This article deals with the mechanisms of social consciousness diversification as a kind of informational and psychological operations, and the ways to counteract them are shown.

Ключові слова: диверсифікація, свідомість, інформаційна безпека, інформаційно-психологічна безпека, інформаційне протиборство, іредентизм, конфлікт, конфронтація, загроза, сепаратизм, керування кризами.

Постановка проблеми

В умовах глобалізації проблема забезпечення національної безпеки постала гостро, як ніколи до того. Її невід'ємною складовою є інформаційна безпека, що включає в себе інформаційно-психологічну безпеку людини, суспільства та держави.

Саме безпека останнього в умовах глобалізації набуває провідного значення. Відповідно до Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» інформаційна безпека (далі – ІБ) тлумачиться, як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність і невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1, с. 13].

Мусимо констатувати неналежний стан інформаційної безпеки в Україні через низку причин як внутрішнього, так і зов-

нішнього характеру. Подібні ситуації мають місце і в інших регіонах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед серйозних загроз ХХІ ст. у сфері ІБ на чільне місце, виходить диверсифікація суспільної свідомості. Українські науковці В.М. Петрик, В.В. Остроухов, О.А. Штоквиш, М. Галамба, О.І. Петренко визначають її як розпорошення уваги правлячої еліти держави на вирішення різних штучно акцентованих проблем і відволікання тим самим її уваги від вирішення нагальних першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку, що необхідні для нормального функціонування суспільства та держави [2, с. 204].

До методів диверсифікації суспільної свідомості (далі – ДСС) зазначені дослідники відносять

- дестабілізацію обстановки в державі чи окремих її регіонах;
- активізацію кампанії проти політичного курсу правлячої еліти держави та окремих її лідерів у різних міжнародних установах;

- ініціювання антидемпінгових кампаній та іншого роду скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій з інших причин [3].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Погоджуючись із вказаними підходами, варто зауважити, що тут має місце певне звуження методів диверсифікації. Адже виходить, що вона є не більше ніж складовою інформаційного протиборства. Тому видається, що до чільних методів у цій ситуації слід також додати:

- відволікання уваги та зусиль вищого військово-політичного керівництва держави на другорядні, або на «непридатні об'єкти»;

- «керування кризами».

Формування цілей статті

Мета статті – розкрити механізми диверсифікації суспільної свідомості як різновиду інформаційно-психологічних операцій і показати шляхи протидії цьому явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Здійснення диверсифікації суспільної свідомості можливе лише при активному використанні методів таємної війни. Істотну роль у цьому відіграє агентура впливу. В першу чергу в середовищі, що відповідає за формування громадської думки. Саме таким чином здійснюється психологічний тиск на процес прийняття рішень керівництвом держави.

Істотне місце тут займають і завдання протидії спеціальним органам, що беруть участь у забезпеченні державної безпеки. Відповідно до поставлених завдань суб'єкти диверсифікації здійснюють: формування у населення країни неправильного уявлення про політичні й економічні заходи, що здійснюються в державі, з метою зниження його активності в наданні допомоги в справі забезпечення державної безпеки та захисту національних інтересів. У нерозривній єдності з цим розглядаються завдання дезінформації національних

спецслужб щодо характеру, сутності та методів реалізації розвідувально-підривних завдань.

Аналізуючи поточну ситуацію сьогодні, є підстави твердити, що нині доцільно відмовитися від використання терміну «розвідувальна діяльність спецслужб іноземних держав» і повернутися до раніше використовуваного «розвідувально-підривна діяльність».

До об'єктів диверсифікаційної діяльності у сфері суспільної свідомості можна віднести: загальні об'єкти та спеціальні об'єкти.

До загальних об'єктів відносяться зовнішня та внутрішня політика країни, система захисту її національної безпеки. До спеціальних – конкретні заходи щодо забезпечення функціонування зазначеної системи, сили та засоби, що задіяні в реалізації політики держави, організація діяльності органів державної безпеки, правоохоронних органів, тощо.

Об'єктивною стороною диверсифікації суспільної свідомості є загроза, або реальне настання в країні в цілому, або в її окремому регіоні, серйозних негативних наслідків. Суб'єктами цього діяння можуть бути як окрема особа (скоріш високопосадова особа), так і спецслужби, правоохоронні органи, ЗМІ. Суб'єктивна сторона ДСС завжди полягає в умисному, усвідомленому впливові на об'єкт (об'єкти) у визначеному суб'єктом (суб'єктами) напрямі.

Використання диверсифікації суспільної свідомості становить загрозу не лише для конституційного ладу та інформаційної безпеки країни, а й для її територіальної цілісності. Адже одним із важливих елементів маніпулювання суспільною свідомістю є використання сепаратистських та іредентистських гасел, що є особливо актуальним для України [4]. Словник іноземних слів трактує термін «іредентизм» як політичний рух за приєднання до конкретної країни її історичних (колишніх) територій.

Сучасні вчені такого виду міжнародні конфлікти поділяють на власне іреден-

тистські, сепаратистські й автономістські. Намагання держави, де виник іредентистський рух, придушити його силовим шляхом та (з іншого боку) підтримка його ззовні у свою чергу призводить до особливо гострих міждержавних криз. З усіх визначень іредентизму найбільш прийнятним видається визначення цього явища як різновиду національних рухів, що виступають за відділення певної території з метою її подальшого приєднання до сусідньої держави.

Однією з глибинних причин локальних воєн і збройних конфліктів після Другої світової війни стало устремління національно-етнічних общин до самовизначення. Подібні наміри набували найрізноманітніших форм боротьби, від антиколоніальних рухів до сепаратистських.

Однак у всіх випадках основним приводом конфлікту був національний фактор. Утім не завжди це призводило до виникнення воєнно-політичних криз. У високорозвинених країнах боротьба набувала рис етнолінгвістичних та етнокультурних рухів, не призводячи до серйозних внутрішніх потрясінь і тим більше до втручання інших держав.

Численні етнічні конфлікти стали характерною ознакою саме кінця ХХ століття. Їхня природа різноманітна. Інколи вони мають характер боротьби за своє національне самовизначення (наприклад, басків). Однак частіше етнічні конфлікти виникають тоді, коли нацменшина у певній країні вже має по сусідству своє національно-адміністративне утворення. Більше того, як свідчить історичний досвід, компактне проживання певної національної меншини поряд із державним утворенням, де вона є титульною нацією, нерідко призводить до виникнення міжнародних конфліктів. На жаль, у міжнародному праві це питання врегульоване не досить чітко. Із цілком зрозумілих причин окремі громадяни можуть забажати влитися до сусідньої держави, як це часто було у ХХ столітті. Приклади – трагічні. Зокрема, саме іредентизм німців використав у своїй зовнішній політиці А. Гітлер.

Неодмінною ознакою іредентистських рухів є наявність політичних рухів націоналістичного спрямування. Не вкладаючи притаманного радянській історіографії негативного змісту в цей термін, мусимо відмітити, що націоналістичні прояви можуть супроводжуватись агресивними планами та діями однієї нації проти іншої, аж до етнічних чисток.

Цей термін почав активно використовуватися на початку 90-х рр. у зв'язку з розгортанням етноконфесійного конфлікту в Боснії та Герцеговині, коли воюючі сторони почали проводити цілеспрямовану політику, зорієнтовану не тільки на знищення збройних сил противника, а й на масове знищення населення. Саме під час цього конфлікту з'явився термін «етнічна чистка». У 1994 р. спецкомісія ООН дала таке його визначення: «Цілеспрямована політика, розроблена однією етнічною або релігійною групою для усунення насильницькими (що призводять до терору) методами цивільного населення іншої етнічної або релігійної групи з визначених географічних районів».

Визначальним фактором гостроти конфлікту сьогодення можемо вважати вплив третьої сторони. Напевно, у жоден інший історичний період імовірність мирного розв'язання подібних протиріч не залежала настільки від відповідальності політичних діячів, ніж сьогодні. Навіть елементарна етноконфесійна поляризація може призвести до непередбачуваних наслідків. Роль каталізатора вибуху можуть відіграти як псевдонаціоналізм, так і численні «історичні образи», які кожен народ має до своїх сусідів. Певні суперечності, поєднані з трагічною історією, сприймаються як непереборні перешкоди. Взаємна ненависть зберігається і проявляється в політиці етнічних чисток, при чому лідерство в політичному житті завойовують деструктивні сили, які намагаються усунути будь-які форми співіснування етнічних груп на одній території та створити на ній однорідну етнічну масу.

«Вбийте їх сьогодні, інакше вони уб'ють вас завтра», цей лозунг уперше

було широко використано під час вірмено-азербайджанського конфлікту в Нагірному Карабасі та в ході конфлікту в Косово. Саме під час останнього зарубіжні «ляльководи» розіграли власний диверсифікаційний сценарій, поставивши світову спільноту перед фактом. Наведений приклад особливо наочно демонструє причетеність етноконфесійного конфлікту в сьогоденні без активного втручання саме третьої сторони [5].

Отже, іредентизм вважається одним із основних диверсифікаційних загроз сучасності. Слід зауважити, що в таких ситуаціях має місце серйозна загроза міжнародній безпеці. Конфлікти швидко переростають у міжнародні, оскільки при розгортанні іредентистських рухів неминучим є втручання в конфлікт інших держав. Після чого він набуває характеру збройного конфлікту, який у свою чергу може бути як локальним, так і багатостороннім.

При цьому конфлікт надзвичайно швидко приходиться до стадії ескалації, що, як правило, призводить до застосування сили. Як *casus belli* конфліктуючі сторони використовують:

- а) політичні рішення конфронтаційного характеру;
- б) випадковий інцидент, що призвів до людських або матеріальних жертв;
- в) провокації;
- г) інсинуації, з метою штучного створення інцидентів.

Причому, до провокативних методів нині частіше вдається слабша сторона, маючи на меті насамперед привернення на свій бік світової спільноти.

Гострота воєнно-політичних криз, викликаних іредентистськими рухами, обумовлюється тим, що вони становлять одну з найбільших загроз для територіальної цілісності та політичного режиму держави. Криза має запеклий і безкомпромісний характер. Приводом тут виступає цілий комплекс політичних, релігійних, соціально-економічних та інших причин.

Іредентистські рухи, як правило, виникають при одночасному загостренні

соціально-економічних протиріч та етнічних розбіжностей. Причому конфлікт може відразу набувати іредентистського забарвлення, а може пройти певну еволюцію: автономізм – сепаратизм – іредентизм (наприклад, рух турків-кіпріотів, боротьба косовських албанців).

Слід зауважити, що важливою складовою диверсифікації суспільної свідомості є «керування кризами», що виникають унаслідок проведення ДСС. Зазначена проблема достатньо глибоко і всебічно досліджена А.І. Петренком. Він виділяє такі її елементи: «Об'єктом керування кризами є політична, економічна, воєнна та інша ситуація, яку необхідно привести до стану кризи; суб'єкт керування кризами – особа чи група осіб, зацікавлених у створенні кризової ситуації (у промисловому комплексі, галузі економіки чи в економіці загалом, у політичній ситуації тощо); об'єктивна сторона полягає в підборі (створенні) та застосуванні спеціальних кризових технологій, які дають можливість створити кризові ситуації й керувати ними в потрібному для суб'єкта напрямі; суб'єктивна сторона – умисне створення кризових ситуацій для вирішення власних цілей [6, с. 144-145].

Разом з тим, вбачається не зовсім правильною загальна назва цього процесу як «керування кризами». Вочевидь більш точно відповідала б суті цього явища назва «створення кризових ситуацій та керування ними». Саме це відображено в об'єктивній і суб'єктивній сторонах зазначеного вище діяння.

Протидія диверсифікації суспільної свідомості в процесі її реалізації вкрай важка. Однак цілком посильним є завдання її упередження шляхом нейтралізації зусиль.

У першу чергу необхідно забезпечити належний рівень прогнозування інформаційно-психологічного впливу суб'єктів диверсифікації суспільної свідомості на країну, її регіони тощо. Іншими словами, потрібно визначити конкретні перспективи їх негативних впливів на психіку та суспільну свідомість людей, народних мас у цілому. Прогнозування повинно

здійснюватися в інтересах планування та проведення заходів протидії. Для цього успішно використовуються математичні, евристичні та комбіновані методи дослідження [7].

Основними формами нейтралізації можна вважати: інформаційний патронат, інформаційну кооперацію та інформаційне протиборство.

Інформаційний патронат – це форма забезпечення інформаційної безпеки фізичних та юридичних осіб з боку держави та її органів. При цьому інформаційне забезпечення містить збирання (добування) відомостей про дестабілізуючі фактори та інформаційні загрози, їхнє оброблення, обмін інформацією між органами управління й суб'єктами та засобами системи захисту інформаційної безпеки. Інформаційний захист здійснюється шляхом ухвалення певних законопроектів, забезпечення судового захисту, проведення оперативно-розшукових і слідчих заходів силами та засобами правоохоронних органів тощо.

Інформаційна кооперація – це форма забезпечення інформаційної безпеки рівноправних суб'єктів інформаційного процесу (фізичних, юридичних, міжнародних), що містить сукупність взаємоузгоджених

дій цих суб'єктів. Такі дії спрямовані на одержання відомостей про дестабілізуючі фактори, дестабілізуючі й інформаційні загрози та захист від них доступними законними способами й засобами.

Інформаційне протиборство – це форма забезпечення інформаційної безпеки, що характеризується, з одного боку, впливом на життєво важливі системи пошуку, обробки, поширення та зберігання інформації противника, а з іншого – застосуванням заходів захисту своїх подібних систем від несанкціонованого та деструктивного впливу.

Інформаційне протиборство здійснюється між різноманітними видами соціальних суб'єктів (особистостей, суспільств, держав), проте ряд таких конфліктних взаємодій має певні відносно стійкі ознаки, які в сукупності утворюють окремі форми протиборства (інформаційну війну, інформаційний тероризм, інформаційну злочинність).

Висновки

З огляду на вищевказане, з урахуванням гостроти інформаційного протиборства видається нагальною потреба окремої розробки проблеми щодо своєчасного виявлення фактів поширення диверсифікаційного впливу та його нейтралізації.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.
2. Информационно-психологическая безопасность в эпоху глобализации : Учебное пособие / В.М. Петрик, В.В. Остроухов, А.А. Штоквиш и др. / Под ред. В.В. Остроухова. – К., 2008. – 544с.
3. Галамба М. Сутність, види та методи спеціальних інформаційних операцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?r=2524>
4. Бернадський Б.В. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів / Б.В. Бернадський // Вісник Київського міжнародного університету. – № 6. – 2007. – С. 93-111.
5. A National Security Strategy for a New Century. – Washington : The White House, 1998.
6. Петренко А.И. Характеристика информационно-психологических операций психологической войны / А.И. Петренко // Сборник научных трудов. – № 8; НАН Украины. – К., 2005. – С. 144-145.
7. Жарков Я.М. Історія інформаційно-психологічного протиборства : Підручник / Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов. – К. : Науково-видавничий відділ НА СБУ, 2012. – 212 с.